

Н. Пашковська

**ПРОБЛЕМА АВТОРА І ГЕРОЯ В РОМАНАХ
ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
«ЛЮДИНА І ЗБРОЯ», «ЦИКЛОН»**

За М. Бахтіном, є три найбільш типові «загальні випадки ставлення автора до героя: 1] коли герой заволодіває автором; 2] коли автор «заволодіває героєм; 3] коли герой є сам автор і осмислює своє власне життя естетично [1, 20-23]. Кожний

з названих типів може мати різноманітні варіанти, що залежить від цілісності позиції автора, а ще «емоційно-вольової установки» героя.

У романі-дилогії Олеся Гончара ліризм, романтична піднесеність поєднується з глибокою філософічністю. Це вимагає особливого вияву позиції автора по відношенню до зображуваних подій і перш за все до героїв твору. Другим важливим моментом є до певної міри автобіографічний (особливо в першому романі) елемент твору: частка власного життя і могутній духовний потенціал письменника знайшли втілення у дилогії, хоч зводили проблему автора і героя лише до такого пояснення недостатньо. Автобіографізм сприяє авторському самовираженню, поглиблює зв'язок автора з героєм, але водночас ставить такий зв'язок на досить хистку межу, переступивши яку, можна відірватися від естетичної об'єктивації.

У ліричному творі письменник завжди ближчий до героя. Якщо в реалістично-аналітичному творі герой відносно самостійний, автор майже не виявляє себе, надаючи можливість персонажу саморозкриватись, то в лірико-романтичному творі автор — ведучий. Все, чим живе герой, його внутрішній світ найчастіше пережите автором і ним спрямовується, уточнюється, збагачується.

Особливість авторського ставлення до героя у дилогії Олеся Гончара полягає в тому, що автор не надає переваги комусь з героїв. Він уважний до всіх дійових осіб твору, не випускає їх з-під свого ведучого «Я» і контролю. Це є однією з причин того, що у творах Олеся Гончара, як уже було помічено критикою, немає поділу на головних і другорядних героїв.

Кожний характер у романах Олеся Гончара має визначальну рису, притаманну тільки йому, і навіть ті герої, котрі з'являються у творі на короткий час, зримо постають перед читачем, бо подана домінанта постійно виявляє себе, а останнє легко доміслиться за допомогою авторських відступів-втручань.

Прикметною рисою взаємовідносин автора і героя у дилогії є така. Багатий духовний світ автора, його філософічність не виражаються через внутрішній світ одного героя. В залежності від подій, часу, розвитку проблеми ближчим до автора стає то Колосовський, то Духнович, то Танченко.

Позиція автора по відношенню до самостійності героя особлива. Автор на певний час ніби віддаляється від героя, надаючи йому можливість діяти. Так, Колосовський загартовується в боях, проходить трагедію Холодної гори, піднімається до вершин слави — автор в кожний з моментів його життя виявляє своє ведуче начало, скеровує його вчинки, але й у багатьох вирішальних ситуаціях залишає його сам на сам.

Змінюється, ускладнюючись, поетика авторових спогадів, переживань, філософських роздумів. Так, на початку діалогі виділяється цілий ряд ліричних відступів — піднесенно-патетичних і болісних. У них автор ніби запобігає вперед і хоче змусити читача замислитися над майбутнім своїх героїв: що дали? Як складуться їх долі? Поступово такі відступи частково будуть переключені в думки Колосовського, але повна ідентичність автора і героя не відбудеться. Авторські відступи і роздуми героя різняться між собою: автор все знає про подальші події, Колосовський лише здогадується.

Цікавим прийомом у розкритті позиції автора і героя є взаємоперехрещення їхніх думок: автор непомітно «підключає» героя до своїх міркувань або перебирає від нього слово, щоб поширити чи поглибити якусь думку. Це могло призвести, як справедливо зазначив Л. Новиченко [2, 357], до небезпеки перетворення героїв у рупори авторових ідей. Але так не сталося завдяки високій майстерності письменника, умінночасно визначити дистанцію між автором і героєм.

У «Циклоні» Олесе Гончарем буде знайдено цікавий засіб поєднання думок автора і героя. Вжито в багатому різноманітті, майже щоразу по-новому займенники першої і другої особи однини і множини. Вони розкривають грані світосприймання героїв (найбільше Колосовського) і автора. Часто у спогадах Богдана замість «Я» вживається «Ти». Кому воно належить? Швидше не авторові, а герою, але так багато пережито, переболено ним, що він ніби відійшов від самого себе, на таку відстань, що може вжити не «Я» — близьке, відчуте, а «Ти» — зрозуміле, своє, але вже часом віддалене настільки, що передає не лише суб'єктивну оцінку подій, але й об'єктивний погляд на них, а також і на самою себе. Оце «Ти» вдало вклучає й авторове «Я», щоб у відповідний момент слово «знову» повністю перейшло до автора. Тут автор і оповідач максимально наближені один до одного.

Олесь Гончар не порушує гармонії взаємозв'язку автора і героя. Він явно уникає перевести їхній тандем у ліричне замилування самим собою. Натомість залишає в романі внутрішній самовияв (емоції, волю, реакцію на оточуючий світ тощо), де або наближається, або відсторонюється від героя.

Особливістю вирішення поставленої нами проблеми у романах Олесь Гончара є й те, що автор не прагне до повної самореалізації героя, що загалом властиве лірико-романтичним творам. Важливішою є ідейно-естетична спрямованість характеру, яка наголошується, виокремлюється, але повністю себе не вичерпує. «Такий герой безмежний для автора, тобто знову і знову відроджується, вимагаючи все нових і нових завершаючих форм, які він сам і руйнує своєю самосвідомістю»

[1, 23]. У романах «Людина і зброя», «Циклон» герої можуть бути усунені автором в силу обставин, та все ж не руйнується цілісність їх сприйняття.

У розкритті складних взаємовідносин автора і героя значну роль відіграють у романах засоби характеротворення: видима мова почуттів, внутрішні монологи та невластиве пряме мовлення. Серед них особливе навантаження несе видима мова почуттів. Багата і різноманітна, вона перебуває в прямій залежності від того, як змінюється характер героя. У «Людині і зброї» портретні деталі, описи зовнішності, рухів, міміки, жестів явно переважають, бо йдеться про молодих людей. Автор — мудра, досвідчена людина — спостерігає за своїми героями, повертаючись у минуле. Його ставлення до них ніжно-захоплене і водночас сумовите, бо знає майбутню їхню долю. Тут переважає авторська оповідь. А в романі «Циклон» автор надає перевагу внутрішньому мовленню (здебільшого це різновиди монологів-спогадів, монологів-роздумів), тобто герой виходить з-під опіки автора, стає більш самодостатнім. Тому Колосовський-режисер віддалений від читача, замкнений, але не «людина в собі». Письменник ніби переніс героя у ту вищу сферу, в якій Колосовський знає все, недоступне іншим. Тому в першому романі він — Богдан, для Тані — Богданчик, Колосовський, а в другому — його ім'я. Натомість з'являється — Головний, а ще скорочене товаришами прізвище — Колос. Автор відсторонився від героя. В цьому велике смислове навантаження образу.

Отож, заглиблення у внутрішній світ героя, постійний всепроникаючий контакт автора і героя робить їх духовний зв'язок всебічним.

Література

1. Бахтин М. Эстетика совесного творчества. — М.: Искусство, 1986. — 445 с.
2. Новиченко Л. М. Вибрані праці в 2-х томах. — Т.І. — К.: Дніпро, 1984. — 423 с.